

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.48:658

ОКСЕНЮК С. Г.

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ

ЕКОНОМІЧНИЙ КЛАСТЕР: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ТИПИ

У статті розглянуто сутність економічного кластеру, умови його формування, структура, типи кластерів, підходи до класифікації кластерів, мета утворення, шляхи ефективного функціонування в системі економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічний кластер, економічна безпека держави (ЕБД), регіональний кластер, галузевий кластер, інноваційний кластер.

OXENIYK S. G.

«KROK» University, Kyiv, Ukraine

ECONOMIC CLUSTERS: CONCEPT, ESSENCE, STRUCTURE, TYPES

The article is to determine the nature of the economic cluster approach to classifying clusters, the study of relationships between subjects cluster. Determine the optimal model of economic clusters, the prospects of their functioning in conditions of growing economic threats and risks. Analysis of scientific publications confirming allegations of cluster formation as a basis for the regional economy and the state economy. Cluster approach to optimization of farming ensures stable and secure development, economic growth in the region, raising living standards, improved infrastructure, the widespread use of innovations and scientific potential. Determined typical structure of a cluster consisting of four main groups of actors - the core of the cluster (industry), providers of enterprise cluster, cluster enterprises, consumers, supporting infrastructure (service objects). It is shown that the basis of different approaches to classifying clusters inherent characteristics of their formation and operation. In particular, clusters can form homogeneous groups according to the development strategy, forming method, technological characteristics, geographical features, character appearance, size, and so on. At realization of state policy on economic clusters use the experience of foreign countries in terms of crediting tax cluster associations.

Keywords: economic cluster, the economic security of the state (ESS), regional cluster, industry cluster innovation cluster.

Тотальна глобалізація та інформатизація не тільки стимулюють ріст національної економіки та залучення зовнішніх інвестицій, а й створюють загрозу певної «узурпації» ресурсно-сировинної та технічно-промислової баз держави з боку іноземного капіталу. В цьому сенсі основи національної безпеки, складовою яких виступає економічна безпека, піддаються певним ризикам. Разом з тим, постає питання пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах світових інтеграційних процесів, які несуть загрози економічному суверенітету держави, як то – відкритість національної економіки, прагнення держав з розвиненими економіками домінувати та диктувати власні умови шляхом доступу до ресурсно-матеріальної бази національної економіки, створення жорстких умов конкуренції виробництва, обмеження доступу до ринків. До того ж економічна безпека має тісні причинно-наслідкові зв'язки як з економічною розвиненістю держави, її економічним потенціалом, так із національною безпекою в цілому.

У зв'язку з викладеним, цікавим предметом дослідження виступають економічні кластери та державна кластерна політика. Майкл Портер вважав, що основна перевага кластерної моделі полягає в тому, що перспективні конкурентні переваги створюються не зовні, а на внутрішніх ринках, що, в свою чергу, дозволяє говорити про безпеку та стабільність економічного зростання держави. Утворення кластерів формує низку таких переваг: ефективну взаємодію органів влади та бізнес-структур, підвищує рівень ефективності малих підприємств, сприяє збільшенню податкової бази, забезпечує можливості для виходу на зовнішні ринки.

Питання утворення економічних кластерів та кластерний підхід як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіону та окремих суб'єктів економічної діяльності достатньо ґрунтовно висвітлюється в економічних науках. При цьому деякі автори поділяють думку, що основною метою утворення економічних кластерів є підвищення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності їх учасників за рахунок комерційного й некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів політики підтримки [1, с.3-4]. Проте кластери, як об'єкт концентрації виробничих потужностей, наукового та інноваційного потенціалу, здатні суттєво знизити ризики та загрози національній економічній безпеці. Актуальність теми статті обумовлена необхідністю вивчення характерних особливостей утворення та функціонування кластерних об'єднань в умовах впровадження оптимальних форм організації та ведення господарства. Засновником теорії економічних кластерів вважається М. Портер. Подальший розвиток теорія дістала в працях В. Фельдмана, М. Енрайта та інших. Сутність кластерів вивчалася вітчизняними вченими: І. Бураковський, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Д. Лук'яненко, Ю. Павленко, О.Д. Серік, С.І. Соколенко, та інші. Різні аспекти кластерного підходу в економіці досліджено в працях А. Бутенко, О. Крайника, О. Кузьміна, О. Тищенко та інших.

Пошук оптимальних форм ведення господарства в умовах загострення економічних криз все

частіше обумовлює зростання уваги до кластерних об'єднань. Дослідженню механізмів утворення економічних кластерів, особливостей їх функціонування присвячено чимало наукових праць та розробок. Проте, наразі, недостатній рівень дослідження зв'язків між рівнем кластеризації економіки держави та рівнем економічної безпеки обумовлює необхідність вивчення характерних особливостей створення економічних кластерів, підходи до їх класифікації, що дозволить виділити більш ефективні заходи кластерної політики держави, спрямовані на підтримку кластерних ініціатив, знизити рівень економічних загроз та ризиків та підвищити конкурентоздатність національної економіки.

Метою статті є визначення сутності економічного кластеру, підходів до класифікації кластерів, дослідження взаємозв'язків між суб'єктами кластеру. Визначити найбільш оптимальні моделі економічних кластерів, перспективи їх функціонування в умовах зростаючих економічних загроз та ризиків.

Варто відзначити, що за роки незалежності національна економіка нашої держави так і не перейшла з перехідного етапу до рангу розвинених економік. Негативні наслідки економічної кризи відчужаються й досі: спад виробництва, втрата науково-технічного потенціалу, падіння рівня інвестиційної привабливості, процвітання «тіньового» сектору економіки, тотальне падіння рівня життя населення. В умовах економічної ослабленості, втрати території та триваючих бойових дій спостерігається намагання деяких розвинених країн отримати безперешкодний доступ до національних ресурсно-технічної бази у своїх національних інтересах. Це знаходить підтвердження в статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки», в якій основними загрозами національній економіці визначено:

- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості [2].

В той же час, наявність в системі господарства стійких утворень, як то економічні кластери, дозволяє більш ефективно використати значний виробничий потенціал вітчизняних підприємств, науковий, кадровий потенціал, задіяти розгалужену систему навчальних закладів та науково-дослідних установ, а також більш ефективно розподілити свої певною мірою обмежені ресурси, досвід роботи в складних умовах, економічним суб'єктам-учасникам кластеру. Кластер в організації виробництва розглядається як об'єднання взаємодоповнюваних підприємств, організацій і зв'язаних з ними за географічною й функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів тощо на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасників кластера [3].

Вперше поняття економічного кластеру (від англ. cluster – скупчення, зосередження) ввів М.Портер, який визначив кластер як групу географічно сусідніх, взаємопов'язаних компаній (постачальники, виробники, тощо) та пов'язані з ними організації (навчальні заклади, органи держуправління, компанії з інфраструктури), що діють у визначених сферах і взаємодоповнюють один одного. [1]

Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження єдиного підходу до визначення поняття економічного кластеру в науці досі не вироблено. В певній мірі це зумовлено і відсутністю законодавчого визначення кластеру. Основним дефініціями поняття економічного кластеру, що відображають його характерні особливості, є наступні (табл. 1) [4, с.190-191].

З огляду на вищезазначене, можна визначити кластер як організаційно-виробничу форму ведення господарства, що характеризується географічною близькістю суб'єктів, високим рівнем коопераційних зв'язків, максимально ефективним використанням науково-технічного потенціалу, вільним розподіленням наявних ресурсів, що створюється з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження вразливості до загроз як окремих суб'єктів, регіону так і цілих галузей національної економіки.

Структура кластеру являє собою модель побудови коопераційних зв'язків між суб'єктами об'єднання. Умовно можна виділити 4 групи взаємодіючих суб'єктів:

1. Ядро кластеру – промислові підприємства, локалізовані на території, згруповані за видами основної продукції або за підгалуззями. Характеристиками групи є загальна кількість підприємств, обсяг відвантаженої продукції, чисельність зайнятих, оцінка податків як економічного вкладу в регіональний бюджет.
2. Постачальники підприємств кластера. Розділені на місцеві компанії і підприємства з інших регіонів. Постачальники також групуються за видами поставок.
3. Споживачі підприємств кластера. Сегменти – внутрішнє споживання, міжрегіональні поставки, експорт, що дозволяє безпосередньо оцінити експорт кластера як основний критерій ефективності і

розробити заходи державної підтримки виходячи з можливості нарощування експортних поставок.

4. Підтримуюча інфраструктура (сервісні об'єкти). Включає промислові і громадські асоціації, адміністративну підтримку, фінансові, складські та транспортні послуги [5].

Таблиця 1

Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер»

Автор, джерело	Рік	Визначення поняття «кластер»
А. Маршал	1993	Кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних між собою компаній у відповідних галузях, спеціалізованих постачальників, а також причетних до їх діяльності організацій (університети, торгові об'єднання, агентства із стандартизації), що, конкуруючи між собою, водночас проводять спільну роботу.
G.M.P. Swann, M.A. Preveser	1996	Кластер – велика група фірм пов'язаних галузями в окремій місцевості.
Michael E. Porter	1998	Кластер (промислова група) – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного. Кластер – це системно організована група економічно взаємопов'язаних фірм, постачальників, суміжних галузей і організацій, які виникають у певних районах і країнах з метою отримання конкурентних переваг.
E.J. Feser	1998	Кластер – не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які більш конкуруючі на основі їх взаємозв'язків.
Є. Безвужко	1999	Кластер – об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою взаємодоповнювальних підприємств.
Ж.А. Мінгальова, С.В. Ткачова	2000	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторального підходу.
В. Чужиков	2001	Кластер – конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову, як концентрація.
М. Афанасьєв, Л. Мясникова	2005	Кластер – господарський блок, який включає фірми та організації, пов'язані випуском кінцевої продукції і географічним положенням.
Ю.І. Єфимичев	2005	Кластер – це, насамперед, форма мережі, оскільки близьке розташування фірм і організацій забезпечує наявність певних спільностей і підвищує частоту і силу взаємодії.
В.П. Третьяк	2006	Кластер – інтеграція підприємств, спеціалізованих в певному секторі виробництва і локалізованих географічно.
Ю.М. Ковальова	2007	Кластер – це локалізована територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, банківського, приватного сектору, освітніх закладів, органів влади та суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств/організацій, об'єктів інфраструктури, що характеризуються виробництвом конкурентоздатних товарів або послуг, наявністю погодженої стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, на якій вона перебуває, і що має істотну соціально-економічну значимість для регіону.
В.О. Мосейко, В.В. Фесенко, А.Е. Наговицин	2009	Кластер – «индустриальный комплекс, сформированный на базе территориальной концентрации сетей специализированных поставщиков, основных производителей и потребителей, связанных технологической цепочкой и выступающих альтернативой секторальному подходу. Термин «кластер» указывает на отраслеву и географическую концентрацию предприятий, которые совместными усилиями производят и продают ряд связанных или взаимодополняющих товаров».
Л.В. Батченко, Р.В. Манн та інші	2014	Кластер – це регіональна мережева структура, орієнтована на розв'язання питань у сфері комплексної або цільової інтеграції господарюючих суб'єктів й удосконалення діяльності за рахунок формування нової системи комунікацій та активізації використання регіональних ресурсів. Позитивний економічний ефект функціонування кластерів досягається за рахунок синергетичного використання суми управлінських і ресурсних потенціалів господарюючих суб'єктів і різних організацій у регіоні.
О.І. Познякова	2010	Кластер – особливий вид організаційно-господарського об'єднання, часто територіально локалізованого.
М.П. Войнарченко	2011	Кластер – це територіально-галузеві добровільні об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади.
Л.Ф. Хомутова	2012	Кластер – «деловое сообщество родственных и поддерживающих фирм, сконцентрированных географически в одной местности, взаимодействующих друг с другом в рамках единой цепочки создания стоимости, с целью производства конкурентоспособной продукции и содействия устойчивому экономическому росту национальной экономики».
О.Л. Чернелевська, Л.М. Чернелевський	2012	Кластер – це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співробітничують із науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції й економічного зростання території функціонування.
Т.І. Биркович	2013	Кластер (у сфері енергетики) має три основні складові: ресурсний центр (сукупність джерел синергетичних ресурсів, розміщених на суміжних територіях); споживчий кластер (сукупність споживачів енергетичних ресурсів, розміщених на суміжних територіях та об'єднаних інфраструктурними зв'язками для передачі енергоносіїв) та інфраструктурний кластер (сукупність об'єктів, що забезпечують передачу між споживчим та ресурсним кластерами).

До структури також варто віднести допоміжні об'єкти, як-то консалтингові, лізингові, юридичні, інвестиційно-інноваційні підприємства. Об'єктами, що доповнюють структуру кластеру також є освітні заклади, науково-дослідницькі центри, бізнес-інкубатори. Важливою ланкою при утворенні та функціонуванні кластеру, яка певною мірою може впливати на структуру кластеру та його розвиток є влада в особі державних органів в регіоні та органів місцевого самоуправління.

Щодо класифікації кластерів, то при об'єднанні кластерів в однорідні групи найбільш поширеними параметрами є географічне розташування, особливості появи, способи формування, стратегія розвитку, стан конкурентоздатності, галузева належність, характер зв'язків між суб'єктами, тощо.

Відповідно до стратегії розвитку можна виділити наступні види кластерів:

1. Інфраструктурно-інноваційний кластер формується навколо системи гарантованого споживання продукції і використовується вже існуюча інфраструктура, але із застосуванням принципово нових технологічних рішень.

2. Інноваційний кластер формується на основі принципово нової інфраструктури, що не існувала до цього. В даному кластері неможливо прорахувати гарантований попит продукції і формування даного кластеру можливо тільки під гарантії держави.

3. Ультраструктурний або метапромисловий кластер формується на підставі перетворення існуючої промисловості, причому створюється найбільш передова технологія навколо якої формується необхідна система підприємств.

4. Запозичений кластер формується на прикладі зарубіжного досвіду застосування технологій і ґрунтується на технологіях заміни імпорту [6, с. 321].

За характером появи вирізняють кластери, що стихійно формуються (або спонтанно створені кластери підприємств), та штучно створені (чи свідомо) кластери. До кластерів, що формуються спонтанно можна віднести «Сільськогосподарське машинобудування» в м. Мелітополь Запорізької області. Зазначений кластер об'єднує суб'єктів в сферах зеленого сільського туризму, бджільництва, сільськогосподарського машинобудування.

За технологічними характеристиками кластери поділяють на:

- кустарні;
- індустріальні (що виробляють «традиційні товари»);
- інтелектуальні (інноваційні), до яких відносять транспортно-логістичні кластери, ІТ-кластери.

Також в залежності від розміру кластеру (кількості суб'єктів, що він об'єднує) кластери поділяються на малі, середні, великі.

За географічною ознакою вирізняють локальні, регіональні, національні, міжнародні [7, с.32].

Прикладом локального кластеру може вважати кластер «Силіконова долина по-українськи». Зазначений кластер зеленого туризму та ремесл створено в селі Сунки Смілянського району Черкаської області.

Регіональним кластером є транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України», що функціонує в формі асоціації підприємств, розташований в Херсонській області.

За способом формування розділяють:

- кластери з вертикальними зв'язками в виробничій сфері, утворені навколо головних фірм або мережі основних підприємств, які регулюють процеси виробництва, постачання і збуту продукції;
- кластери з регіональної формою економічної діяльності (регіонально обмежені об'єднання всередині споріднених секторів навколо наукового або промислового центру);
- галузеві кластери (підприємства та компанії, що працюють в різних сферах промисловості);
- промислові кластери.

Регіональний кластер – це сукупність фірм, університетів та інших організацій, пов'язаних в певній виробничій сфері в певному регіоні, де синергія досягається за допомогою конкуренції і кооперації між учасниками. В даному випадку синергетичний ефект від взаємодії організацій, що входять до такого кластеру, досягається вже за рахунок виникаючого регіонального зв'язку: всі підприємства регіону взаємодіють на основі конкуренто-партнерських відносин заради досягнення спільної мети - розвиток регіону в цілому як кластера. Характеристикою регіональних кластерів виступає відкритість, що поширюється за межі внутрішньорегіональних мереж і має на меті використання зовнішніх ресурсів.

Регіональні кластери в залежності від рівня розвитку поділяються на: сильні кластери, що характеризуються високим ступенем внутрішньої конкуренції; стійкі кластери, що демонструють позитивну динаміку всіх елементів кластера і внутрішньокластерної взаємодії, однак, поки що не досягли необхідного рівня розвитку для отримання певної вигоди від об'єднання; потенційні кластери, для яких характерний нерівномірний розвиток структури кластера і слабкістю окремих елементів, однак за певних умов є перспективи подальшого розвитку; латентні кластери, що об'єднують цілий ряд досить успішно функціонують організацій і компаній, але в цілому досить далекі від повноцінної кластерної структури.

Щодо галузевих кластерів, вони являють собою неформальне співтовариство галузевих і суміжних компаній на основі операційних і конкурентних зв'язків, і відрізняються здатністю взаємного посилення конкурентних переваг за рахунок синергетичного ефекту [8].

Об'єднуючим фактором для кластеру є сама галузь виробництва. Для такого кластеру характерна наявність чіткого вираженого центру, високий рівень коопераційних зв'язків та майже відсутність внутрішньоструктурної конкуренції.

Такий кластер являє собою мережеву структуру, пронизану горизонтальними і вертикальними зв'язками між підприємствами основної галузі і обслуговуючими виробництвами, інфраструктурними послугами. За таким принципом якраз працює відома європейська компанія «Airbus». Для того, щоб, наприклад, виробляти літаки, в ідеалі потрібен кластер, до якого увійдуть підприємства, що виробляють окремі складові для літаків: диски і гуму для шасі, крила, двигуни, матеріал для внутрішньої обробки, прилади обліку і т.д.

В Україні прикладом такого галузевого кластеру є кластер деревообробки та меблевого виробництва (ДОМВ). Даний кластер – це об'єднання підприємств, які працюють з деревиною у Західній Україні, – деревообробних, меблевих тощо. Кластер є господарською асоціацією.

Ще одним класичним прикладом галузевого кластера вважається суднобудівний кластер в Норвегії (Норвезька морська група). Промисловий кластер фокусується на конкуренції всередині сектора. Він складається зі всіляких дійових осіб, ресурсів і видів діяльності, які об'єднуються разом для розвитку, виробництва та продажу різноманітних типів товарів і послуг.

Промисловий кластер, як правило, просторово не прив'язаний до якої-небудь області. На протилегу регіональному кластеру, він володіє тенденцією мати більш широкі межі, можливо охоплюючи весь регіон або навіть країну. Критична маса в ланцюжку нарахування вартості робить фірми більш конкурентними, оскільки вони отримують вигоди з загального ринку праці та інших факторних умов. Це значно різниться з вітчизняними уявленнями про територіально-галузевих комплексах, які, як правило, монолітні і не інтегрують обслуговуючі виробництва. Прикладом такого кластера є лісопромисловий кластер Фінляндії, який включає в себе лісозаготівельну, деревообробну і целюлозно-паперову галузі. Основними видами продукції, що випускається продукції деревообробної та целюлозно-паперової галузей країни є папір, картон, пиломатеріали, целюлоза, фанера, деревні плити, столярні вироби. Лісозаготівельні й лісопереробні підприємства розосереджені по всій території Фінляндії. Найбільш значущим відмінністю кластерів від вертикально-інтегрованих структур є інноваційний характер і гнучкість спеціалізації.

Відповідно до галузевої специфіки кластери в свою чергу поділяються на: дискретні кластери – включають підприємства, що виробляють продукти (і пов'язані послуги), що складаються з дискретних компонентів, включаючи підприємства автомобілебудування, авіаційної промисловості, суднобудування, двигунобудування, інших галузей машинобудівного комплексу, а також організації будівельної галузі і виробництва будівельних матеріалів. Як правило, дані кластери складаються з малих і середніх компаній-постачальників, що розвиваються навколо складальних підприємств і будівельних організацій; процесні кластери утворюються підприємствами, що належать до так званих процесним галузям, таким як хімічна, целюлозно-паперова, металургійна галузь, а також сільське господарство, харчова промисловість та інші; інноваційні та «творчі» кластери розвиваються в так званих «нових секторах», таких як інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали, а також в секторах послуг, пов'язаних із здійсненням творчої діяльності (наприклад, кінематографії – яскравим прикладом такого кластеру є центр американської кіноіндустрії – Голівуд).

Інноваційні кластери включають велику кількість нових компаній, що виникають в процесі комерціалізації технологій і результатів наукової діяльності, що проводяться у вищих навчальних закладах та дослідницьких організаціях; туристичні кластери формуються на базі туристичних активів в регіоні і складаються з підприємств різних секторів, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад, туристичних операторів, готелів, сектора громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших; транспортно-логістичні кластери включають в себе комплекс інфраструктури і компаній, що спеціалізуються на зберіганні, супроводженні та доставці вантажів і пасажирів. Кластер може включати також організації, що обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси та інші. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах, що мають істотний транзитний потенціал [9].

Процеси створення кластерів набувають широкого визнання у світі як основний інструмент розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Досвід розвинених країн свідчить, що можливості кластерного підходу використовують для вирішення завдань, спрямованих на підйом економіки окремих галузей і регіонів. Кластери залучають набагато більше інвестицій, ніж окремі (поодинокі) компанії. Цьому, як правило, сприяють мультиплікативне підсилення дій підприємств, які об'єднуються для досягнення спільної мети - підвищення індивідуальної конкурентоспроможності на основі використання сумарних конкурентних переваг.

Між тим, зважена державна кластерна політика є запорукою економічної безпеки, оскільки подібні утворення є достатньо стійкими формаціями відносно можливих ризиків та загроз глобалізації. Тобто, у разі захоплення іноземними компаніями та корпораціями як внутрішнього так і міжнародного ринків за рахунок високих технологій, жорстких умов конкуренції, саме кластери за підтримки держави мають бути осередками стабільності, супротиву, та основи подальшого розвитку.

Таким чином, на етапі розвитку економіки України 2010–2020 рр., кластери можуть бути ефективним інструментом інтенсифікації розвитку вітчизняного підприємництва і підсилення ринкових позицій суб'єктів економічної діяльності. В економіці України, наразі, можливість кластеризації послаблюється низькою кваліфікацією робочої сили та незадовільним рівнем її відтворення, нестачею доступного капіталу, слабкістю технологій, недостатньо розвинутою системою освіти і науки, недосконалими громадськими інститутами. [10, с.189].

Правильний вибір побудови кластеру обумовлює подальші перспективи розвитку та ефективне функціонування кластеру. Тому без підтримки з боку органів влади неможливе існування кластерів. У зв'язку з цим у світовій практиці виділяють наступні форми стимулювання малих інноваційних підприємств в рамках кластерів:

- пряме фінансування, до 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США);
- надання позик без виплати відсотків (Швеція);
- цільові дотації на науково-дослідні розробки;
- створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);
- безоплатні позички, що досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина);
- зниження державних мит для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США);
- відстрочка сплати мит або звільнення від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія);
- безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних повірених, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина) [11].

Правильний вибір моделі побудови кластеру, зважена державна кластерна політика, спрямована на всебічну підтримку кластерних ініціатив дозволить Україні бути представленою на світових ринках у високотехнологічних секторах, оскільки в країні є достатні умови необхідні для кластеризації, як то розвинена фінансова система, наявність сучасної інфраструктури, кадрової бази, мережевих і асоціативних структур, досвід регіонального самоврядування і планування. Підвищена стійкість до ризиків та економічних криз кластерних утворень значно знижує загрози економічної та національної безпеки. Можливості більш ефективного використання такими формами господарювання наявних ресурсів: виробничих, людських, науково-технічних, значно зменшують залежності держави від імпорту цих ресурсів. Внутрішній розвиток, більш ефективне використання інновацій створюють умови сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності та ефект захищеності від впливу іноземного капіталу та тотальної глобалізації.

Висновки

1. Аналіз наукових публікацій підтверджує твердження про кластер як основу формування як економіки регіону, так і економіки держави. Кластерний підхід щодо оптимізації організації ведення господарства дозволяє забезпечити стабільний та безпечний розвиток, економічне зростання регіону, підвищення рівня життя населення, поліпшення інфраструктури, широке використання інновацій та наукового потенціалу.

2. На підставі аналізу теоретико-методологічних підходів до визначення поняття кластеру сформовано авторське визначення кластеру як організаційно-виробничої форми ведення господарства, що характеризується географічною близькістю суб'єктів, високим рівнем коопераційних зв'язків, максимально ефективним використанням науково-технічного потенціалу, вільним розподіленням наявних ресурсів, що створюється з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження вразливості до загроз як окремих суб'єктів, регіону, так і цілих галузей національної економіки.

3. Визначено типову структуру кластеру, що складається з 4 основних груп суб'єктів – ядро кластеру (промислові підприємства), постачальники підприємств кластера, споживачі підприємств кластера, підтримуюча інфраструктура (сервісні об'єкти).

4. Доведено, що в основу різних підходів щодо класифікації кластерів закладено характерні особливості їх утворення та функціонування. Зокрема, кластери можуть формувати однорідні групи залежно від стратегії розвитку, способу формування, технологічних характеристик, географічної ознаки, характеру появи, розміру, тощо.

5. Запропоновано при здійсненні державної політики щодо економічних кластерів використовувати досвід іноземних країн в частині кредитування, оподаткування кластерних об'єднань.

Література

1. Портер М. Конкуренція / Портер М. – М. : Изд. дом «Вільямс», 2005. – 608 с.
2. Про основи національної безпеки України : закон від 19 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
3. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.
4. Папіж Ю.С. Визначення територіально-виробничих кластерів для гірничодобувних регіонів / Ю.С. Папіж // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 187–195.

5. Анисова Н. Модель кластера [Електронний ресурс] / Н. Анисова // Эксперт Урал. – 2013. – № 38 (571). – Режим доступу : <http://expert.ru/ural/2013/38/model-klastera>
6. Маркушина Е. В. Кластеры и кластерные стратегии в развитии экономики региона / Е. В. Маркушина // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 2. – С. 321–323.
7. Евтодиева Т.Е. Классификация логистических кластеров / Т.Е. Евтодиева // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2011. – № 6 (80). – С. 31–35.
8. Семёнова Н. Кластеризация – новое явление в мировой экономике и политике [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nanonewsnet.ru/blog/nikst/klasterizatsiya-novoe-yavlenie-rol-v-mirovoi-ekonomike-politike>
9. Самострокова Е. С. Классификация кластеров предприятий [Електронний ресурс] / Е. С. Самострокова // Молодой ученый. — 2012. — № 1. Т. 1. — С. 141–143. – Режим доступу : <http://www.moluch.ru/archive/36/4094>
10. Завадська Д.В. Економічна кластеризація: сутність, проблеми та перспективи розвитку в Україні / Д.В. Завадська // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2012. – № 1 (44). – С. 187–196.
11. Ялов Д.А. Кластерный подход как технология управления региональным экономическим развитием [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_17.html

Надійшла 07.03.2016; рецензент: д. е. н. Терехов В. І.